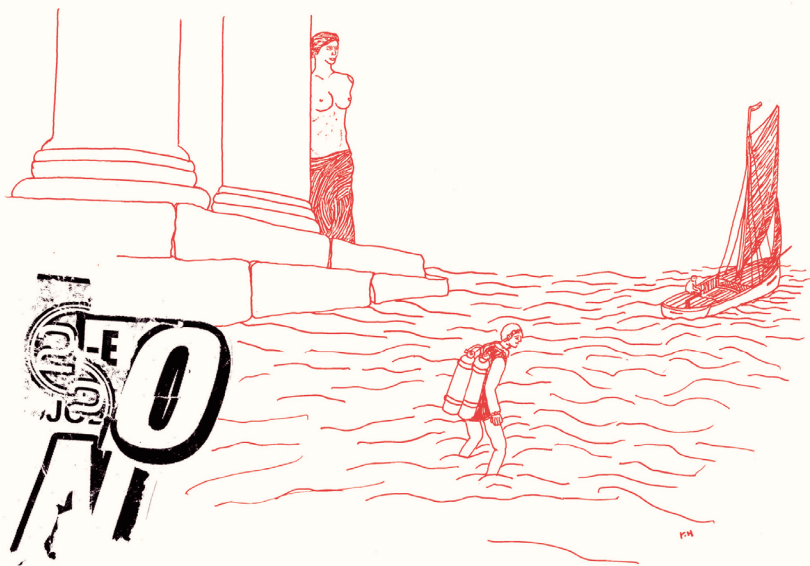

2016 – 10

HOLLANDS Maandblad

10
LE
10

BREYTEN BREYTENBACH – AFSCHIED VAN ANDRÉ BRINK

ALEXIS DE ROODE | MARIEKE RIJNEVELD

PHILIP HUFF | IRIS LE RÜTTE | MARC TRITSMANS

GEERT VAN DER KOLK & ZIJN DOSSIERS BIJ BVD, STASI & FBI

HOLLANDS Maandblad

INHOUD NO. 10 – 2016

acht-en-vijftigste jaargang • nummer 827

oktober 2016

Opgericht in 1959 door K.L. Poll.

www.hollandsmaandblad.nl

Redactioneel – Deze maand

Breyten Breytenbach – De innerlijke duisternis

vertaling Krijn Peter Hesselink

Alexis de Roode – Gedichten

Philip Huff – Recensentenstorm

Anton Korteweg – Gedichten

Marieke Rijneveld – En ik ga dood

Jack Druppers – Werk & privé

Iris Le Rutte – Gedichten

Gerry van der Linden – Afscheid

Marc Tritsmans – Gedichten

Geert van der Kolk – Mijn kleine Koude Oorlog

Tekeningen Rudo Hartman

Auteurs in dit nummer

Colofon

Deze maand

Deze maand was het moeilijk te ontkomen aan gelukkige mensen die hun vrije tijd vermorsten op een zonovergoten terras, maar nog moeilijker was het weg te duiken voor de vraag ‘wat is beschaving?’. Misschien had zulks te maken met de aanvang van de herfst, met het einde van het politieke reces en met het begin van het academische jaar. In elk geval drong zich bij wijze van antwoord vrij persistent de gedachte op dat elke cultuur, net als elke kruidenierszaak, weinig meer is dan een optelsom van winst en verlies. Wat overblijft onder de streep heet beschaving. Onze tijd kent gelukkig duidelijke winstpunten. Ik noem de selfiestick, de diepvriespizza en de zorg. Dan bedoel ik uiteraard de zorg waarmee studenten omringd worden op de universiteit. Terwijl de eerste jaren gevuld worden met colleges ‘scriptie schrijven’, wordt menig derde jaar thans afgetopt met een leergang over het probleem ‘wat is een wetenschappelijke vraag?’. Het is mij onbekend of het antwoord ook wordt gegeven zo vlak voor de uitreiking van de master-titel, maar zorgzaam is Alma Mater zeker.

Onze tijd kent ook wel enige verliespunten. Zo is er de zonderlinge teloorgang van het gevoel voor de paradox, de ogenschijnlijk tegenstrijdige situatie die lijkt in te gaan tegen ons gevoel voor logica, onze verwachting of onze intuïtie. Dit is de chaos die wij ooit dagelijks leven plachten te noemen, maar die geheel verbannen is uit het moderne universum. Zo bestaan op Facebook en bij de digitale overheid louter nog vrienden en blijde mensen die allemaal dezelfde kant op lachen. Dat is misschien een hele geruststelling, maar het verlies aan gevoel voor paradoxen heeft ook consequenties voor ons werkelijkheidsbegrip. Wie beseft bijvoorbeeld de ongerijmdheid dat de kiezers van Groen Links behoren tot de grootste milieuvervuilers in de samenleving, vanwege

het meer dan gemiddelde aantal vliegreizen dat men onderneemt, of dat D66 'de ongelijkheid' wil bestrijden terwijl het eigen electoraat die ongelijkheid belichaamt door het hoogste percentage aan bovenmodaal betaalde bullshitbanen, zoals economen de bezigheden van procesmanagers en klankbordgroepbestuurders omschrijven.

De ingewikkeldste paradox is ongetwijfeld het eigentijdse leven zelf, waarin social media de mens drijven tot een nimmer geziene mate van obsessie met het eigen zelf, en waarin de hyperindividualisering voert tot lemmingengedrag waarin men kuddegewijs van hype naar hype hijgt. Dit is het grote ongerijmdheid van ons bestaan: wij zijn thans allen individualistisch, rebels, autonoom en uniek, en nooit tevoren leken wij zo op elkaar. Het woord 'wij' klinkt thans zelfs ronduit bedreigend. In 1925 noteerde Virginia Woolf in *The Common Reader*: 'This soul, or life within us, [...] is always saying the very opposite to what other people say.' Zo simpel is het niet meer; nu zeggen alle columnisten en alle praatprogrammagasten ditzelfde unisono. Tegendraadsheid is de consensus, de nieuwe burgerman is met z'n allen een rebelse eenling, maar niemand durft anderen tegen te spreken. Hierin openbaart zich het grootste verlies van onze tijd, nog ingrijpender dan de teloorgang van de paradox: het verdwijnen van scepsis. De winst is dat men zonder scepsis domweg gelukkig kan zijn. Wij zijn het gelukkigste land ter wereld, dankzij een bodemloos gebrek aan scepsis. – BB

De innerlijke duisternis

door Breyten Breytenbach *vertaling* Krijn Peter Hesselink

*Gedenkdienst voor André P. Brink,
Universiteit van Kaapstad, 2 maart 2015*

Karina, Gustav, familieleden van André Brink, vicekanselier Price, dames en heren, vrienden en collega's. – Ik ben vereerd met de uitnodiging deel te nemen aan dit eerbetoon aan André Brink als persoon en vriend, alsook aan zijn werk als criticus, auteur en docent. Laat me allereerst zijn familie en uitgevers bedanken die dit mogelijk hebben gemaakt. En mevrouw de ambassadeur, het doet me plezier te zien dat u er bent. Als ik het van tevoren had geweten, zou ik hebben geprobeerd op zijn minst een deel in het Frans te doen. We hebben allebei een geheel eigen band met Frankrijk. Wees welkom.

Ik wil beginnen jullie een droom te vertellen die ik een paar nachten geleden heb gehad.

Ik droomde dat ik terug in dit land was om deel te nemen aan een eerbetoon aan een overleden vriend. De ontslapene heette A en we hadden al lang geen contact meer. Wat is 'ontslapene' toch een mooi woord. Hij of zij die uit de slaap zal worden gewekt, maar ook de overledene die de slaap nooit meer vatten zal. Ik was met mijn naaste familie, vrouw en kind, en eigenlijk waren we op de vlucht van onveiligheid naar onveiligheid. Een al jaren op de loer liggende geheim agent was ons op het spoor. Ik kende hem slechts als schaduwfiguur van wie ik gehoord had dat hij 'de ouwe' werd genoemd. Men zei dat hij op het punt stond zijn werk neer te leggen. Hij was weggeteerd in het harnas om het vaderland te beschermen. Trouwens, hij had juist gewacht op deze ene laatste kans om me gevangen te nemen en zich zo van zijn obsessie te ontdoen alvorens in de vouwen van de geschiedenis te verdwijnen.

De huldiging zou over twee weken plaatsvinden. Het was haast alsof de ouwe en ik hadden afgesproken om ieder ons traject daar tot voltooiing te brengen. We werden er niet jonger op. Het land was kaal en armoedig en verwaarloosd en we gingen van de ene schuilplaats naar de andere. Vrienden van lang geleden gaven ons onderdak en brood, maar het was duidelijk dat de ouwe ons op de hielen zat en een van mijn gastheren biechtte besmuikt op dat ze eigenlijk allemaal waren gedwongen informanten voor de veiligheidsdienst te worden. Ze konden niet anders dan mijn gaan en staan te rapporteren. Het was immers de tijd van de verzoening. Gelaten hadden ze aanvaard dat ze tot een vergelijk moesten komen met de veranderde verhoudingen.

In de twee weken dat we naar de ceremonie op weg waren, kreeg ik beetje bij beetje zicht op aspecten van A's leven en overtuigingen waarvan ik me voorheen niet bewust was geweest. Ik wist niet zeker of het de beschaamde informanten waren die me de onthullingen en nadere details influisterden. Hoewel mijn gevoelens voor A absoluut niet veranderden door wat ik in die twee weken half tegen mijn zin over hem leerde, realiseerde ik me wel dat het veel ingewikkelder zou zijn hem naar behoren te herdenken dan ik gedacht had.

Toen ik wakker werd, voelde ik me verdoofd en angstig. De ouwe zou me niet arresteren. Zulke acties waren niet meer van deze tijd en 'wij' waren al lang niet meer dezelfde jager en prooi. Hij zou me hoogstwaarschijnlijk aanvankelijk niet herkennen. Misschien zou ook hij de plechtigheid alleen maar bijwonen om leedwezen te betonen en op die manier een hoofdstuk af te sluiten. Ik zou hem echter niet de hand schudden. Ik weet nog dat ik me er bij mijn terugkeer in het begin van de jaren negentig ook niet toe kon brengen mijn voormalige vijanden om de hals te vallen, al stonden de vrijheidsstrijders destijds met de hand in hun kruis met hen te zuipen. Het angstgevoel was natuurlijk te wijten aan het feit dat ik A geen recht kon doen.

Nu hoef ik geen toevlucht te nemen tot Freuds nooitgedachtland

van het onderbewuste om te illustreren dat ik dit erbetoon aan André Brink beschroomd en met grote onwetendheid benader. Hij, Freud, was trouwens gewoon een dwaze schrijver die zich een wetenschapper waande, zoals ik zo dwaas ben me te verbeelden een adequaat en veelomvattend beeld van André Brink te kunnen schetsen. Sowieso had dit een interactief gesprek moeten zijn geweest. Ik twijfel er niet aan dat veel mensen in deze zaal veel toepasselijkere en betekenisvollere herinneringen bewaren aan de woordkunstenaar ter ere van wie we hier zijn. En misschien vertel ik jullie wel niet wat jullie willen horen. Maar in mijn dwaasheid zal ik binnenstormen waar engelen zich niet wagen. Laat me het terrein dat we hebben gedeeld lukraak ronddwalen om enkele conclusies te trekken die André allicht zou hebben weerlegd.

Eerst wil ik echter even stilstaan bij het feit dat André niet dood is.

We ervaren dankzij herinneringen. We kennen dankzij relaties. We bestaan dankzij de verbeeldingskracht van anderen en dankzij het navertellen van hun projecties. In een boek genaamd *La ridícula idea de no volver a verte* ('Het belachelijke idee je nooit meer terug te zien') schreef Rosa Montero: 'Para vivir, dice la escritora, tenemos que narrarnos' – 'Om te leven moeten we van onszelf verhalen'. Natuurlijk is André niet fysiek aanwezig om te becommentariëren, bij te stellen, te ijken en tegen te spreken hoe we hem individueel en gezamenlijk voor ons zien en aan hem terugdenken. Al ben ik daar niet zeker van. Ik bedoel van zijn onvermogen deel te nemen. Hij was al zo lang aan het schrijven en hij heeft zo uitgebreid en zo goed geïnformeerd geschreven over zo veel thema's en situaties dat we in zijn werk ongetwijfeld een reactie kunnen vinden op alles wat we maar over hem zouden willen zeggen. Dus nee, André Brink is niet dood. De vertelling is misschien wat treuriger geworden, maar ze is niet afgebroken. Hij blijft in gesprek.

Bespiegelingen vinden niet plaats in het historisch luchtledig. De omgeving en de omstandigheden ontwikkelen zich en ook onze omgang met hem zal zich blijven ontwikkelen. Opeenvolgende generaties zullen aspecten van datgene waar hij over schreef uitkiezen, omvormen,

bekrachten of van de hand wijzen. We zijn kannibalen, of overlevers zo u wilt, dus we pakken wat we nodig hebben en kunnen gebruiken voor wat ons ook maar drijft. Zo gaan we zelfs met de levenden om! We brengen mensen terug tot de hanteerbare simplificatie van wat we als hun belangrijkste kenmerken beschouwen, net zoals we dat doen met romanpersonages.

Wellicht is dit omdat we bang zijn dat we onszelf zouden verliezen in de omringende chaos als we onze ervaringen niet instinctief filterden. We vormen aanhoudend ons zelfbewustzijn en proberen op grond van oppervlakkige observaties patronen te ontwaren. We vertellen onszelf over onszelf – meestal tragische verhalen over hoe we verkeerd worden begrepen, maar dat terzijde. We perken ons in om ons te concentreren. Zonder de tunnel kunnen we ons het licht aan het eind ervan niet voorstellen. Als iemand schrijft met de hartstocht van André Brink, zal het werk een draad vormen die ons leidt tot in het hart van het bestaan in een doolhof. Dus andermaal, André Brink is niet dood.

Laten we de rijkdom, de veelzijdigheid en de complexiteit van hoe we hem lezen op zijn minst even in leven proberen te houden. De onstuimigheid. De tegenstrijdigheden. De naïviteit. Het idealisme. Alle bewegingen van een normaal mens.

lees meer in het nieuwe nummer

Speeldoos

Alexis de Roode

Acht rooskleurige akkers
lagen in een heelalachtig kelkje,
zeg maar gewoon een bloem,

vuur bedoel ik. Daar liep ik
op een akker te zingen met mijn bek,
zeg maar gerust een arpeggio,

krullerig. Een beetje plakkerig
zoals huid in de ochtend, roze
en niet opzij te duwen, bloemgelijk.

Ik kon mezelf niet horen. Zaden stegen
op als poliepen naar de scherven daarboven,
dansende ketters, onsterfelijk als gras.

Het was allemaal bijzonder klein wat ik zag.
Het was een wereld en ik kon er niet uit.
Niets, zelfs geen lezer, bedreigde mijn geluk.

lees meer in het nieuwe nummer

Recensentenstorm

door Philip Huff

De literatuurcriticus van de krant heeft een weinig benijdenswaardig beroep. De kern van zijn werk is dat hij de paar krantenlezers die er nog zijn inlicht over het bestaan van een boek, hem informeert over de kwaliteit van dat werk, tegelijkertijd een onderbouwde mening geeft over het gelezene, en dit alles meestal in niet meer dan vijfhonderd woorden, als hij tenminste een ‘groot’ stuk mag schrijven. (Voor de duidelijkheid: deze alinea bevat al vijfenzeventig woorden.)

De taak om elke week, jaar in jaar uit, een roman te bespreken, maakt het allemaal nog lastiger. Van het Nederlandse taalgebied kan niet worden verwacht dat het elke week genoeg goede boeken voortbrengt om een criticus behalve bezig ook geïnspireerd te houden. Zelfs als recenseren je roeping is, is het waarschijnlijk dat je als criticus geregeld boeken zult bespreken die je niet bewondert of die eigenlijk niet relevant genoeg zijn om er een paar honderd woorden aan te wijden, laat staan om je waardering uit te drukken in een aantal bollen of sterren boven het stuk.

De problemen zijn dus legio: uitvoerig een boek behandelen kan niet, saaie boeken leveren wel je naam in de krant maar saaie kopij op, en recensies met 2,5 sterren worden niet gelezen. En wie niet wordt gelezen, verdwijnt. En als de recensent iets niet wil, is het wel verdwijnen, want hij leeft omdat hij gedrukt wordt. In dat opzicht lijken de criticus en de romancier op elkaar.

Heel soms vloeien criticus en romancier zelfs ineen. Dat is het geval bij Arie Storm, de freelance criticus voor *Het Parool* die bijna elke week een roman bespreekt en er regelmatig zelf een schrijft. Zelf vindt hij dit een pré: ‘Schrijvers [zijn] vaak betere literaire recensenten dan critici die niet met beide voeten in de praktijk staan.’ Voor de problemen van

het recenseren lijkt hij in elk geval een oplossing te hebben gevonden. Storm bespreekt alleen maar boeken die hij kan bejubelen of die hij kan afkraken. Dat laatste doet hij dan met het gas er vol op, zoals met gekende schrijvers als Annelies Verbeke ('geestdodend, clichématig') en Stefan Brijns ('slaapverwekkend, lectuur'), alsook met Marcel Möring ('een slecht schrijver, maar ook een slecht mens') en Adriaan Van Dis ('meer een schrijver zoals je moeder denkt dat schrijvers zijn'). Het jubelen gaat trouwens ook plankgas, zoals over het non-fictiewerk van James Wood ('Een onvergetelijke en roesachtige ervaring') en *Mandarijnen op zwavelzuur* van W.F. Hermans ('Dit is een geweldig boek. Het is gericht tegen veel zaken en mensen'). Nu ja, over clichématig gesproken, maar dit is zijn aanpak.

Veel van de boeken die Storm bespreekt zijn kortom overduidelijk meesterwerken of pruldingen, en daarom kan hij als recensent direct met zijn mening beginnen: Van Dis is waardeloos, net als Tommy Wieringa; Joke Hermsen kan evenmin schrijven, maar A.F.Th. van der Heijden is briljant. Storm handelt, behalve in het verbeteren van 'kromme' zinnen die hij in menig boek aantreft (bij de bespreking van de roman *Zachte Riten* van Marja Pruis 'bekritiseert' hij zelfs het motto van het boek, afkomstig van de hand van Cees Nooteboom), in zijn recensies louter in superlatieven, of het nu gaat om cynisch afbreken of juichende loftuitingen. Het is dus: mening geven, citaat geven, en het boek kapotmaken of bejubelen. Recenseren zoals Storm doet, is niet erg ingewikkeld. Het gaat ongeveer zo:

Arie Storm is recensent. Daarnaast schrijft hij romans. Althans, volgens de flaptekst van zijn boeken. Zijn laatste, *Maans stilte*, is de droomprojectie van Storm op zijn eigen leven. Hij is geen freelance recensent meer, afhankelijk van stukjes, maar gevierd auteur, en gastdocent aan de Vrije Universiteit in Amsterdam.

En net als in een droom lijken de meeste dingen niet te kloppen (met het echte leven).

Zo lezen we op de eerste pagina, in de eerste twee zinnen: ‘Het gebouw stond er van buitenaf gezien angstaanjagend bij. Bevond je je eenmaal binnen, dan werd de aanblik er niet beter op. Had het met het christelijke karakter van de gebruikers ervan te maken dat alles hier zo lelijk was?’

Het gebouw stond ‘er van buitenaf gezien’ angstaanjagend bij? Dan denk je toch meteen: hoe staat een ‘gebouw’ er anders angstaanjagend bij? Van *binnenuit* gezien? En kan dat hele ‘binnen’ sowieso ook niet beter weg? Dus: ‘Het gebouw stond er angstaanjagend bij. Bevond je je eenmaal binnen, dan werd de aanblik er niet beter op.’

Nee. Dat kan nog korter: Het gebouw stond er angstaanjagend bij. Eenmaal binnen werd de aanblik er niet beter op.’ Dan is die ontstemmende ‘je’ ook weg.

We gaan door: ‘Had het met het christelijke karakter van de gebruikers ervan te maken dat alles hier zo lelijk was?’ Als iets lelijk is, moet je niet schrijven dat het lelijk is, maar laten zien waarom dat zo is. Dus: ‘Zou het door het karakter van de protestante bestuurders komen dat alles er zo sober uitzag?’

Dan zit je uiteraard nog wel met die onhandige vraagconstructie, maar die is minder storend dan de volgende zin: ‘Het pand huisvestte de hoofdstedelijke gereformeerde universiteit, die was zelfs de enige gebruiker.’ Die hele tweede clausule kan weg. ‘Het pand huisvestte de hoofdstedelijke gereformeerde universiteit.’ Punt.

Eenmaal in het universiteitsgebouw maakt Storm zonder hun namen te noemen Elsbeth Etty (‘de literatuurcritica met het markante lange, krullende, rode haar’) en Ronald Giphart (‘de in zijn manier van schrijven altijd jeugdig – zeg maar gerust infantiel – gebleven auteur’) belachelijk. Hij heeft dus geroddeld over auteurs uit de *werkelijke* wereld nodig om zijn fictiewereld wat *interessanteriger* te maken.

Het failliet van de literatuur, lijkt me.

Dit waren trouwens al bijna vierhonderd schijnbaar betrokken woorden over een roman, maar over de inhoud van het boek wordt niets gezegd. En zo komt mijn imitatie helemaal met de werkelijkheid overeen: bij lezing van Storms recensies blijkt dat hij bijna nooit iets literair-inhoudelijks opschrijft over de roman die hij bespreekt. Er zit geen gedachte achter zinsneden van Storm als ‘het failliet van de literatuur’ of ‘Van Dis is meer een schrijver zoals je moeder denkt dat schrijvers zijn’. Het bekt gewoon lekker, en je wilt als recensent toch een reputatie opbouwen, ook al weet je helemaal niet hoe de moeder van een lezer over schrijvers denkt. Inhoudelijke argumenten zouden maar in de weg zitten, want er is al fond maar één onderwerp van elke recensie van Storm, en dat is Storm zelf.

Niet zelden is dat heel letterlijk het geval. Neem zijn jubelende vijfsterrenbespreking van Oek de Jongs *Pier en Oceaan*: ‘Met *Pier en Oceaan* heb je een zeer persoonlijke geschiedenis in handen waarin gedurende 804 bladzijden het Nederland wordt opgeroepen van de jaren vijftig, zestig en begin jaren zeventig van de twintigste eeuw. Het is een bijzonder individuele geschiedenis, die van Abel Roorda, en toch herkende ik er elke alinea van, en dat terwijl ik er in de jaren vijftig nog niet eens was. Misschien is dat niet helemaal goed uitgedrukt, ik bedoel: dat ik er van alles en nog wat in herkende, wat ik eigenlijk wil zeggen, is dit: ik ging er volledig in op. Hele stukken van het boek verplaatsten me naar mijn eigen jeugd – en toch ben ik nooit scheel geweest, zoals Abel, en de provincies Friesland en Zeeland, waar zeer grote gedeelten van de roman zich afspeelen, ken ik nauwelijks. Ik ben wel protestants-christelijk opgevoed en de stad Amsterdam, waar ook scènes zijn gesitueerd, ken ik op mijn duimpje.’

I rest my case wat de ikkerigheid betreft – althans voorlopig even, want voor wie zich verdiept in Storms aanpak, is er nog iets behoorlijk grappigs aan de hand: de superlatieven en de terreurtirades zijn bepaald niet gelijkelijk over het literaire landschap verdeeld. Zo stapelen de vijfsterren

(in *Het Parool* gaat het om ballen) juichrecensies zich wel heel erg aan één kant van de weegschaal op, en wel aan de kant van uitgeverij Querido, het uitgeefhuis waar Storms echtgenote Josje Kraamer fictieredacteur is. De tijd dat recensenten op hun hoede waren voor belangenverstrengelingen of behoedzaam weigerden in literaire jury's plaats te nemen, is allang voorbij, maar dat hier 'a conflict of interest' dreigt, is Storm niet ontgaan. In november 2013 werd hij voor zijn eigen boekenbijlage van *Het Parool* geïnterviewd door Dieuwertje Mertens (over Storms in *Het Parool* geprezen roman *Luisteren hoe huizen ademen* – de tijd dat kranten de boeken van de eigen medewerkers niet bespraken maar alleen aankondigden, is ook reeds lang voorbij). Nadat hij zichzelf feliciteerde ('Ik vind mezelf een goede recensent'), zei Storm: 'Het is twee of drie keer gebeurd dat ik boeken van auteurs die zij [*zijn echtgenote*] heeft begeleid, moest bespreken – toevallig steeds negatief.'

Storms vijfsterrenrecensies van door zijn echtgenote begeleide Querido-auteurs Jamal Ouariachi, Merijn de Boer, Gustaaf Peek, Rebekka W.R. Bremmer, Robert Anker en Miquel Bulnes (vier sterren) moesten toen nog verschijnen, maar die 'twee of drie keer' wijst toch echt op een rekenprobleem. Laten we even tellen: in het jaar voor het interview kregen Querido-auteurs Kees 't Hart en Rebekka WR Bremmer (wederom) en Thomas Rosenboom vijfsterren juichrecensies, en wie nader toekijkt, ziet dat Storm juist heel vaak Queridoboeken bespreekt en over geen enkele andere uitgeverij zo enthousiast is. Tussen mei 2012 en november 2014 schreef de *Parool*-recensent zestig recensies van Nederlandse fictie. Het gemiddelde aantal sterren dat hij uitdeelde (van de 5 mogelijke) was 2,2. Hij besprak elf boeken van Querido (gemiddelde: 4,2 sterren), elf van de Bezige Bij (2,8), tien van Prometheus (3,3) en twaalf van Atlas|Contact (3,5). Storm gaf daarbij vijf keer 5 sterren aan Queridoromans, vier keer 4, en drie keer 2. Nooit ging hij lager. (Dit patroon wijkt significant af van de sterrentoekenningen uit dezelfde periode door twee collega-critici van min of meer dezelfde leeftijd, Arjan Peters bij *De Volkskrant* en Arjen Fortuin bij *NRC Handelsblad*.)

Nu even eerlijk zijn over mijn eigen ego: Storm besprak mijn debuut lovend, de twee daaropvolgende romans werden beide voor het citatenstrafpeloton gezet, met twee keer een vernederende 1 ster als oordeel. Het is als schrijver moeilijk je te verweren tegen een recensent die je afzeikt. Klagen dat hij niets van het boek heeft begrepen, maakt de zaak doorgaans alleen maar erger. Erom lachen ook (dan komt er wéér zo'n recensie). Toch is het verontrustend dat in Nederland een criticus die voor een krant schrijft zijn werk blijkbaar veel minder serieus hoeft te nemen dan de meeste romanschrijvers.

Natuurlijk, het is mooi dat er katernen in de krant zijn met aandacht voor literatuur, maar dat is geen excuus voor de mate van gemakzucht en middelmatigheid die ze wekelijks tentoonspreiden. Storms aanpak is immers niet zo aberrerend als die wellicht lijkt; hij is onderdeel van een systeem dat zoekt naar aandacht, en niet voor literatuur, maar voor zichzelf. De moderne criticus belichaamt daarmee iets dat juist knaagt aan de literaire cultuur: het snelle, ongefundeerde, niet-literaire oordeel, de persoonlijke mening, de claim van autoriteit samengevat in een aantal sterren. Storms *ad hominem* toontje, zijn gebruik van 'we' en zijn cynische citaatslachtbank zijn misschien zijn handelsmerk, maar zijn doorgaans literaire inhoudsloosheid is kenmerkend voor het niveau van de huidige recensiecultuur in veel kranten. De literaire recensie is een column geworden met sterretjes erboven, en die sterretjes vatten niet alleen het besproken boek samen, maar ook het stuk zelf, en daarmee het keizerlijk ego van de recensent: duim omhoog of omlaag.

Geen wonder dat de grenzen van de literaire ethiek zijn vervaagd. In feite is het niet normaal dat een krant een criticus heeft die geregeld boeken van de uitgeverij van zijn echtgenote recenseert, het is niet normaal dat een criticus de borstgrootte in een column van de vrouw van een auteur aanhaalt, (zoals Arjan Peters van *de Volkskrant* deed), het is niet normaal om triomfantelijk 'Mooi!' te twitteren als een collega-recensent van jouw krant in de jury van een literaire prijs zitting neemt (zoals Arjen Fortuin van *NRC Handelsblad* deed), en au fond is niet

normaal – en ook helemaal niet nodig – om in sterren over boeken te spreken.

Dit alles is een gevolg, wellicht, van een breder uitgedragen houding tegenover literatuur en boekrecensies bij de kranten: we doen het omdat het moet. Maar *hoe* het moet, dat weten we niet (en het interesseert ons niet – en dat geeft ook niet, want we zijn zelf veel leuker dan al die boeken). Storm is exponent van een breder patroon in de journalistiek: het personage van de journalist is belangrijker dan het karakter van wie of wat besproken wordt.

Het is moeilijk in te schatten wat dit betekent voor de literatuur. Soms lijkt het effect positief: Storms enthousiaste vijfsterrenrecensie van Querido's *Godin, held* van Gustaaf Peek, bijvoorbeeld, verschenen een dag voor dat het boek uitkwam, heeft misschien geholpen bij de zeer goede ontvangst van dat werk (en bij de verrassende verkiezing tot 'boek van de maand' bij De Wereld Draait Door). Al te vaak ontstaat echter de indruk dat als kranten en critici literatuur al niet belangrijk genoeg vinden om serieus te nemen, de lezer dat helemaal niet gaat doen. In deze geesteswereld kan een boek alleen maar briljant of waardeloos zijn. Dat boeken iets beogen dat veel complexer is, en daarin vaak maar gedeeltelijk slagen, dat literaire waarde kan liggen in dit vergeefse pogen, dat is aan moderne recensenten niet besteed. Hun metier, hun status en hun baantje drijven op superlatieven en zelfvergroting.

Dat veel literaire recensies zich tegenwoordig laten lezen als een pastiche op het genre, maakt het allemaal tot een tragedie. Critici als Arie Storm ondermijnen hun eigen habitat. Het is simpel: wie boeken relevant wil houden, moet zorgen dat het boek voorop staat, niet de recensent. Maar ja, de tijd dat boeken anoniem werden besproken, ligt ver achter ons.

lees meer in het nieuwe nummer

En ik ga dood

door Marieke Rijneveld

We hebben geen eigenwaarde, maar wel het vermoeden ervan, waardoor we hoog op onze trappers gaan staan en onze lichamen als pe-zige zeilen in de wind houden. In de verte zien we de gele letters op strandpaviljoen Berkenbosch: *Een echte genieter eet friet van Pieter*. Daar gooien we de fietsen in het helmgras. Hier zijn we voor even vrij van de kanker die door mama's lijf raast, zoals bij ons de hormonen. Die bestrijden we door onszelf af te trekken in ons tentje naast de stacaravan, terwijl we één voor één de meisjes van de camping bespreken: hoe hun kutjes zich als puddingbroodjes aan ons zullen openbaren, en dat we dan traag de room eruit likken, onze neuzen onder de poedersuiker, of hoe we een tentharing bij ze naar binnen zullen brengen om ruimte te maken, ze vast te zetten. Als we de meisjes tegenkomen onderweg naar de zee, durven we alleen onze hand op te steken en 'hoi' te mompelen. Beschaamd richten we onze blikken heel even op de bikinibandjes die lichte strepen op de gebruinde lichamen achterlaten. Onze verbeelding gaat niet verder dan het lichtbereik van onze zaklampen.

Eenmaal in de duinen bespreken we de dood, zoals we dat ook over de liefde doen voordat we rukken en we het zaad in één van mama's zakdoeken spuiten, als stuifmeel voor de bloemen die erop afgebeeld staan. Sommige zakdoeken zijn onderhand zo hard geworden dat ze aan het tentzeil vastzitten. We hadden al een herbarium aan vlinders die we uit de lucht slaan of in de duinen vinden, nu ook een herbarium aan zakdoeken, ingedroogde fantasieën.

We beginnen bij mama's vertraagde ademhaling. Mees gaat op het strandlaken liggen en ademt eerst snel en dan traag, hij hapt naar lucht. Ik voel aan zijn pols en leg mijn oor tegen zijn lippen. Ze zijn zacht. Wanneer we bij nieuwe facetten van de dood komen – zo bedacht ik dat

mama op een gegeven moment haar plas niet meer op kan houden, en dat we dan Tupperware doosjes onder haar bed zullen moeten zetten om de urine op te vangen die door de lattenbodem heen sijpelt – schrijven we ze bij thuiskomst met potlood op de achterkant van de stacaravan.

Om daar te komen, moet je je door het gat in de taxushaag wurmen. Op die plek bewaren we naast onze geheimen ook blikjes cola, waarvoor we kuiltjes in de grond graven en die we toedekken met een laagje grond, zoals we mama elke avond toedekken met haar bloemetjessprei en tegen haar zeggen dat ze vannacht niet stiekem dood moet gaan, dat we dat geniepig van haar zouden vinden. Soms pest ze ons, als we haar willen wekken in de ochtend, door met haar handen gevouwen, open mond en ogen, stokstijf te liggen en niet te reageren wanneer we haar lichtjes heen en weer schudden, als je doet met een blikje cola om het leven erin weer te laten bruisen. Drie keer op een dag moeten we haar keren zodat ze geen doorligplekken krijgt. Mees wast haar iedere avond. Nooit onder haar nachthurk. Dat doet de kater zegt mama, terwijl we die niet hebben en we soms denken aan de schimmels in de badkamer als er lang niet schoongemaakt is, maar zien toch een zwarte kater voor ons die iedere nacht langskomt en haar van top tot teen schoonlikt met zijn ruwe tongetje.

lees meer in het nieuwe nummer

Afscheid

door Gerry van der Linden

Opeens was haar broer vertrokken. Ik heb nog zijn broek gestreken, zei moeder, want met zo'n gekreukeld ding kun je niet op reis gaan. Een naad van het kruis zat los, maar er was geen tijd om die te maken, zoveel haast had hij gehad. Op een ochtend stond zijn koffer ingepakt in de hal van het huis. De kamer waar hij een jaar lang had gelogeed, was keurig opgeruimd, het bed afgehaald en de meubels waren op hun plek teruggezet. Alsof er nooit iemand was geweest.

Je mag niemand zeggen dat ik ga, zei hij tegen moeder, die te oud is om te vragen waarom. Hij omhelsde haar en liet haar meteen weer los, buiten wachtte de wereld. Een jaar geleden was haar broer ook even plotseling opgedoken, broodmager en met niet meer dan een kleine reistas. En nu vertrok hij opnieuw, zonder adres of telefoonnummer achter te laten.

Door hem moest Clara aan haar vader denken. Die is al heel wat jaren dood. Zijn neus was groot, die raakte de lucht van alle kanten en bijna je eigen neus als hij voor je stond. Dan steeg er iets op uit die neus, een gesnuif dat te maken had met hyperventilatie en overmatig drankgebruik, misschien met zijn temperament. Zijn handen waren ook groot, die graaiden in de lucht en raakten meestal haar broer, ook als die zich verderop verschool. Zij was de dochter, zij is de dochter. Niet de enige, er zijn er meer. Maar Clara is degene die tussen vaders knieën staat op het zwartwit-kiekje met de kartelrandjes. Hij: een knappe, donkerharige man in pak, gehurkt op een grasveld. Zij: een mollig kind van drie in een jurkje, dat zijn middelvinger vasthoudt alsof het een diamant is waarop alle boeven van de wereld jagen.

Toen ze achttien werd, pakte ze haar koffer en vertrok. Zonder adres of telefoonnummer achter te laten. Je mag niemand zeggen dat ik ga,

zei ze tegen haar broer, die haar betrapte op het moment dat ze de koffer onder haar bed schoof. Ze had net een tientje in een envelop gedaan. Dat tientje ging bij het andere tipgeld dat ze tijdens schooluren had verdiend in een socialistisch studentencafé. Haal nou gewoon dat papiertje, heb je dat op zak, had de conrector van de school bijna samenzweerderig tegen haar gezegd, alsof hij een vermoeden had van haar plan. Hij heeft gelijk, dacht Clara, en in een razend tempo leerde ze alle stof uit haar hoofd inclusief de ellenlange *Ballade vom Wasserrad* van Bertolt Brecht, die ze met veel bombarie voordroeg voor een verbaasde examinerator Duits. Toen ging ze. Een vogel met diamanten in de veren vloog voor haar uit, ze voelde de lucht bewegen. Naar het noorden.

En dan is er haar moeder, wier gazon ze maait in cirkels en naast wier rolator ze loopt wanneer ze een wandeling maken tijdens het zondagbezoek. Ze lachen veel, vooral als er een hond op hen afkomt. Er komen vaak honden op hen af. Die hond weet dat jij van de boerderij komt, mam, zegt Clara, een echte boerendochter ruiken ze van afstand, haha. Ja, we hebben zon en regen gehad, zegt haar moeder, dan bloeit en groeit alles tegen de klippen op. Kijk, een paddenstoel, er zijn er minder dan vorig jaar. De eenden in het park kennen mij ook. Die zien mij aankomen en zwemmen met me mee naar het bruggetje, ik heb oud brood voor ze meegenomen, kijk eens even, ligt het nog onderop in de tas? Nou, die zien een zak brood komen aanhobbelen met een wit pluizenbolletje erboven, zeg ik. Die eenden weten het meteen: oud vrouwtje brengt voer, haha! Kijk eens hoe groen het gras is, zegt haar moeder, het doet pijn aan je ogen, wat zit de natuur toch mooi in elkaar. Die mensen met honden, zegt Clara, die hebben niks anders te doen dan met die beesten wandelen, de drollen verzamelen en over die honden opscheppen tegenover andere hondenbezitters. Mij niet gezien. Die hebben vast geen kinderen, zegt moeder. Met kinderen heb je daar geen tijd voor. Dan ben je aan allebei je handen gebonden.

lees meer in het nieuwe nummer

Mijn kleine Koude Oorlog

door Geert van der Kolk

*PD 118633: een uitgemergelde figuur, nors,
sarcastisch en niet tot medewerking bereid*

Mijn Koude Oorlog begon in Velsen in 1957, toen wij een tijdje een Hongaars vluchtelingenmeisje in huis hadden. Ik was toen drie en kan me haar naam en gezicht niet herinneren. Wel herinner ik me dat ze voortdurend huilde en schreeuwde, waarschijnlijk om haar ouders, die elders waren ondergebracht. Ik was zo bang voor haar, dat ik 's morgens bovenaan de trap bleef zitten en pas beneden durfde te komen als zij naar school was gebracht.

Tot 1963 ging de rest van de wereldpolitiek onopgemerkt aan mij voorbij. In dat jaar werd Nederlands Nieuw-Guinea onder Amerikaanse druk overgedragen aan Indonesië. De volwassen dochter van onze overburen werkte daar als onderwijzeres in de hoofdstad Hollandia (nu Jayapura) en keerde naar Velsen terug met haar bezittingen in een scheepskist van tropisch hardhout. Van die kist heb ik met mijn vader en mijn broer een tegen alle zuren, schimmels en termieten bestendig hok gemaakt voor ons konijn Lodewijk.

Het idee dat ik me zelf met politiek zou kunnen bemoeien, kwam pas veel later bij me op, in mei 1970, toen vier Amerikaanse studenten van Kent State University in Ohio werden doodgeschoten tijdens een protest tegen de oorlog in Vietnam. Ik zat op het gymnasium in Apeldoorn, een provincieplaats met twee wethouders van een afsplitsing van de Boerenpartij die 'Binding Rechts' heette. We organiseerden een protest tegen de oorlog waar hooguit vijftientig mensen kwamen opdagen, maar we haalden toch de krant. Een demonstratie, zelfs een heel kleintje, was nieuws in Apeldoorn.

Op 7 juni 1974 bezocht ik een vergadering van de Utrechtse studentenvakbond USF in een pand aan het Lepelenburg. Ik was toen tweedejaars geschiedenis en lid van de Utrechtse Historische Studenten Kring (UHSK). In tegenstelling tot het Hongaarse meisje en de Vietnam-demonstratie, kan ik mij die vergadering absoluut niet herinneren en ik heb ook geen idee wat daar besproken zou kunnen zijn. Toch ben ik er waarschijnlijk wel geweest, want het staat in mijn dossier van de Binnenlandse Veiligheidsdienst, destijds bekend als BVD en sinds 2002 omgedoopt tot Algemene Inlichtingen- en Veiligheidsdienst (AIVD).

Ruim een jaar later, op 6 oktober 1975, was ik kennelijk in hetzelfde pand, in Utrecht bekend als 'het U-huis', bij een door de USF georganiseerde protestvergadering. Die vergadering is ook al lang verdwenen in de mist van mijn geheugen, maar het BVD-verslag vermeldt dat ik kort daarvoor voorzitter van de USF was geworden, en dat herinner ik me natuurlijk wel. Waar we tegen protesteerden was kennelijk niet interessant genoeg om op te schrijven.

Uit het rapport over deze vergadering blijkt dat de BVD intussen een PD, een 'persoonlijk dossier', over mij had aangelegd: PD 118633. Ik dankte mijn PD waarschijnlijk aan het feit dat ik in het voorjaar van 1975 lid was geworden van de Communistische Partij van Nederland, de CPN. Ik was lid en later bestuurder van de afdeling Utrecht-Centrum en bij elke afdelingsvergadering, of die nu in Buurthuis Oudwijk of in het Centrum Werkende Jongeren aan de Oudegracht plaatsvond, zat blijkbaar een informant van de BVD aantekeningen te maken. Hij schreef niet over de kwesties die ter discussie kwamen, maar noteerde de namen van de aanwezigen.

lees meer in het nieuwe nummer

Auteurs in dit nummer

BREYTEN BREYTENBACH (1939) – Dichter, schrijver, beeldend kunstenaar; geboren in Zuid-Afrika, woont thans als Frans staatsburger in Frankrijk. Hij ontving talrijke literaire prijzen, zoals de Herzog Prize, de Max Jacob Prize en de Anisfield-Wolf Book Award. Meest recent verschenen van hem in het Nederlands *Intieme vreemde; Een schrijfbboek* (2006), *De windvanger. Gedichten 1964-2006* (2007); *Woordvogel; Gedenkschriften* (2008), *Berichten uit de middenwereld* (2010), *In de loop van de woorden* (2015). In 2017 verschijnt *De zingende hand*, een tweetalige keuze uit zijn gedichten van de afgelopen tien jaar.

JACK DRUPPERS (1962) – Wijkagent & inspecteur van politie te Amsterdam. Is ook actief als acteur. Publiceerde eerder in het politievakblad *Blauw* en als ‘korpsblogger’. Voor zijn project ‘Politiekids’ ontving hij de LPB Award voor het beste buurtproject en werd hij genomineerd voor de Hein Roethofprijs.

RUDO HARTMAN (1945) – Illustratief-typografisch ontwerper. Maakte tekstdecoraties voor het Catshuis. Diverse door hem vormgegeven boeken werden bekroond. Publiceert vanaf 1967 in *Hollands Maandblad*.

KRIJN PETER HESSELINK (1976) – Dichter en vertaler. Publiceerde de dichtbundels *Als geen ander* (2008), *Stil alarm* (2009), *De uitputting voorbij* (2011) en *als niemand vangt* (2014). Winnaar Hollands Maandblad Schrijversbeurzen (*poëzie*) 2008 en (*essayistiek*) 2011. In 2015 verscheen zijn roman *Moederziel*.

PHILIP HUFF (1984) – Debuteerde in 2009 met de roman *Dagen van gras*, waarna onder meer de romans *Niemand in de stad* (2012) en *Boek van de doden* (2014) volgden. Ontving de Hollands Maandblad Schrijversbeurs 2010-2011 (*proza*). In 2015 verscheen de essaybundel *Het verdriet van anderen*.

GEERT VAN DER KOLK (1954) – Schrijver. Publiceerde verhalenbundels, novellen en romans, waaronder *Käte Jahn* (1991), *De waterverkoper* (2012), *Op drift geraakt* (2014) en *De oogst is voorbij* (2016).

ANTON KORTEWEG (1944) – Tot 2009 hoofdconservator van het Letterkundig Museum. Publiceerde 15 dichtbundels, meest recent *Ouderen zijn het gelukkigst en alle andere gedichten van 1971 tot nu* (2015).

GERRY VAN DER LINDEN (1952) – Dichter, schrijfster en docente poëzie aan de Schrijversvakschool in Amsterdam. In 2014 verscheen haar tiende bundel *Stadswild*. Zie ook: www.gerryvanderlinden.nl.

IRIS LE RÜTTE (1960) – Maakt beelden, en publiceert tekeningen en poëzie in o.m. *Hollands Maandblad*. Onlangs verscheen de derde druk van haar dichtbundel met tekeningen *Ik dicht je bij me*, alsook haar oeuvrecatalogus *Schaduwplaats – Sculpturen, openbare ruimte, tekeningen, gedichten*; www.irislerutte.nl.

MARIEKE RIJNEVELD (1991) – Dichter, schrijver, muzikant. Ontving in 2015 de *Hollands Maandblad Aanmoedigingsbeurs* (categorie poëzie) en in 2016 de C. Buddingh'-Prijs voor haar debuutbundel *Kalfsvlies*. Schrijft korte verhalen in *Hollands Maandblad* en werkt aan een roman; www.mariekerijneveld.nl.

ALEXIS DE ROODE (1970) – Debuteerde in 2005 met *Geef mij een wonder* (genomineerd voor de C. Buddingh'-prijs), in 2008 gevolgd door *Stad en land* volgde (genomineerd voor de J.C. Bloempoëzieprijs) en in 2010 door *Gratis tijd voor iedereen*. In 2017 verschijnt een nieuwe bundel; www.alexisderoode.nl.

MARC TRITSMANS (1959) – Publiceerde talrijke dichtbundels, waaronder *Studie van de schaduw* (2010; winnaar Herman de Coninckprijs 2011-12), *De stilte van de wereld na ons* (2012) en *Aanrakingen* (2015).

HOLLANDS Maandblad

Redactie: Bastiaan Bommeljé

Redactieraad: Gerard van Emmerik, Beatrijs Ritsema en Willemijn Lindhout

Vormgeving: Steven Boland

Copyright: Auteursrecht voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Deze uitgave werd mede mogelijk gemaakt door subsidie van het Nederlands Literair Productie- en Vertalingenfonds, thans Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

Redactiesecretariaat: Hollands Maandblad • p/a Willem Fenengastraat 2-A • 1096 BN Amsterdam • Tel. 020-4213830 • info-hm@uitgeverijpodium.nl (niet voor kopij)

Bij ongevraagde bijdragen postzegels voor antwoord bijsluiten

Uitgevers: Uitgeverij Podium in samenwerking met Stichting Hollands Maandblad, Willem Fenengastraat 2-A • 1096 BN Amsterdam

Abonnementen: 12 nummers per kalenderjaar, prijs per jaargang € 79,50 • Proefabonnement (3 nummers) € 20,- Abonnementen die niet één maand voor afloop van de abonnementsperiode zijn opgezegd, worden automatisch verlengd

Opgeve: S.P. Abonneeservice • Postbus 105 • 2400 AC Alphen aan den Rijn.

Telefoon tijdens werkdagen van 9.00-17.00 uur: 0172-476085.

Een acceptgiro voor betaling volgt

Losse nummers: € 7,50 • dubbelnummers € 9,90 • Verkrijgbaar bij de boekhandel of door bestelling bij Uitgeverij Podium dan wel via www.hollandsmaandblad.nl – HollandsMaandblad@spabonneeservice.nl